

Op maandag 25 april 2022 werd het schilderij van Jan van Essen aan het publiek getoond op de Nederlandse ambassade in Madrid.

Onder:
De Oostkerk in Middelburg.

Jeroen ter Brugge en Peter van Druenen

De vloot van Michiel de Ruyter bij Napels in 1676

Historische reflecties op een schilderij

In april 2022 waren wij te gast bij een symposium op de Nederlandse ambassade in Madrid om lezingen te geven over Michiel de Ruyter en een schilderij van de zeventiende-eeuwse Antwerpse schilder Jan van Essen: 'De vloot van Michiel de Ruyter bij Napels in 1676'. Het publiek bestond uit de nodige officials en een aanzienlijke groep Spaanse maritieme kunsthistorici. Aanleiding was de mogelijke bruikleen van het schilderij aan de Oostkerk in Middelburg. Het kunstwerk was tijdens het symposium ook fysiek aanwezig in de ambassade, hetgeen op zich al een hele operatie was geweest vanwege de afmetingen: 5,64 meter breed en 2,10 meter hoog. Ter vergelijking: Rembrandts Nachtwacht is 4,37 meter breed en 3,63 meter hoog.

Niet alleen de afmetingen van het schilderij zijn indrukwekkend, dat geldt eveneens voor hetgeen erop is te zien. De achtergrond biedt een panoramisch zicht op de Vesuvius en het zeventiende-eeuwse Napels, toentertijd een van de grootste steden in het Middellandse Zeegebied. Op de voorgrond zijn tientallen grotere en kleinere schepen geschilderd. Een flink deel hiervan, te herkennen aan de rood-wit-blauwe vlaggen, behoorde tot de vloot van de opperbevelhebber van de Nederlandse oorlogsvloot, Michiel de Ruyter. De vloot was op weg naar Sicilië om daar de Spanjaarden te helpen in hun strijd tegen de Fransen die het eiland wilden innemen. Deze slag om Sicilië was de laatste die De Ruyter zou leiden. Hij werd geraakt door een kanonskogel die zijn rechterbeen verbrijzelde en hij overleed enkele dagen later aan de verwondingen. Maar welke feestelijke gebeurtenis op het schilderij nu

eigenlijk was vereeuwigd, was bij de eigenaar en de toevoorders in de zaal onbekend.

Wie voor het schilderij staat, kan daar een hele dag blijven staan zoveel is er te zien. Het is daarom jammer dat de bruikleen uiteindelijk niet is doorgegaan. De formaliteiten duurden langer dan ingeschat waardoor het tentoonstellen van het doek niet meer was in te passen in het volle expositie- en concertenschema van de Nederlandse bruikleennemer. De combinatie van onze twee Madrid-lezingen, de levensbeschrijving van Michiel de Ruyter en de interpretatie van het schilderij van Jan van Essen waarin de laatste reis van deze grootste Nederlandse zeeheld een plaats heeft gekregen, willen wij desondanks niet

aan het Nederlandse lezerspubliek onthouden. Vandaar deze bijdrage.

Jeugd

De haven- en marinestad Vlissingen heeft in de zestiende en zeventiende eeuw, vergeleken met de rest van de Republiek der Zeven Verenigde Nederlanden, een onevenredig aantal nationale zeehelden voortgebracht. Dit gold in absolute zin en zeker in relatieve zin, omdat Vlissingen met 6.000 inwoners nog steeds een kleine stad was, in grootte de derde van Zeeland en de 29e van Nederland. Hoewel vanaf het begin van de negentiende eeuw de nadruk in onze geschiedschrijving is komen te liggen op de persoon van Michiel de Ruyter, zijn er 25 andere zeehelden te noemen waarvan de heldendaden in de buurt kwamen, of gelijk waren aan die van de enige zeventiende-eeuwse zeeheld die in Vlissingen een standbeeld heeft gekregen.

Michiel de Ruyter was ook de enige van de Vlissingse zeehelden die het heeft geschopt tot admiraal van de gemeenschappelijke vloten van de Republiek, waartoe de admiraliteiten behoorden van Amsterdam, Harlingen, Hoorn/Enkhuizen, Middelburg en Rotterdam. Kanttekening hierbij is dat hij pas aan deze carrière begon toen hij al Amsterdammer was. Over het leven van Michiel de Ruyter is meer bekend dan van de andere Vlissingse zeehelden. Het boek over hem uit 1684, geschreven door de Amsterdamse predikant Gerard Brandt, heeft aan deze bekendheid ruim bijge-

dragen. Brandt baseerde zich voornamelijk op de verhalen die hij over de gesneuvelde admiraal te horen kreeg en mogelijk op scheepsjournalen en dagboeken.

De familie van Michiel de Ruyter verhuisde in de tweede helft van de zestiende eeuw van Brabant naar Vlissingen. Zijn vader Adriaan was

een manusje-van-alles en werkte onder meer als matroos en bierdrager. Adriaan trouwde twee keer en kreeg bij zijn laatste vrouw op 24 maart 1607 een zoon die werd vernoemd naar grootvader Michiel. Zijn officiële achternaam was Adriaenzoon, maar zou later worden uitgebreid met De Ruyter. Volgens de overlevering was dat de naam, of de bijnaam van de familie van zijn moeder, van wie veel leden het beroep van ruiter uitoefenden. Omdat we de naam pas in de jaren '30 van de zeventiende eeuw tegenkomen, is het waarschijnlijker dat ze is ontleend aan het woord Ruter, dat onder andere stond voor huurling, vrijbouter, krijgsknecht en soldaat. Er bestaan veel verhalen over de jeugd van Michiel de Ruyter. We noteren ze kort, maar wel met de hier eerder gemaakte kanttekening over het waarheidsgehalte. Michiel zou een druk kind zijn geweest, hield van klimmen en vechten en wilde het liefst zeeman worden. Volgens een van de bekendste, maar ook meest betwijfelde verhalen, zou hij ooit op de toren van de Grote Kerk zijn geklommen om vanaf grote hoogte naar de zee te kunnen kijken. Op school was hij niet te handhaven en ook bij zijn eerste werkgever, de lijnbaan van de firma Lampsins, liep het al snel mis.

Zeeman

Op elfjarige leeftijd monsterde hij als jongste bediende aan op een schip uit Vlissingen. Michiel deed zijn werk blijkbaar goed, want hij klom snel op tot schipper, een belangrijke functie op de kleinere schepen. Uit die tijd komt het verhaal dat hij gevangengenomen werd door de Spanjaarden en te voet terug naar Nederland was gelopen. Toen hij 15 jaar was, nam hij als busschietter deel aan de bevrijding van Bergen op Zoom waar de familie van zijn moeder woonde. In datzelfde jaar nam hij voor het eerst dienst op een oorlogsschip, nu als bootsmanmaat. Dit heeft hij niet zo heel lang gedaan, want in de jaren '30 komen we hem tegen als stuurman op een walvisvaarder. In diezelfde functie en later als commandeur en schipper, werkte hij op de schepen van het handelshuis Lampsins. Bij deze laatste firma maakte hij kennis met de kaapvaart en met de route naar West-Indië. Gedurende de jaren '40 bekleedde hij verschillende uiteenlopende functies, zowel als zelfstandig ondernemer als in dienst bij zijn werkgever van het eerste uur, de firma Lampsins, en de Admiraliteit. In 1641 was hij als schout-bij-nacht betrokken bij de zeeslag in de buurt van Kaap Sint-Vincent waar de Republiek de Portugezen bijstond in hun strijd tegen de Spanjaarden.

Vlissingen in 1613 - olieverf op doek door Hendrick Corneliszoon Vroom.

Collectie Frans Hals Museum

Sint-Jacobskerk in Vlissingen.

Het touwslagerswiel van de jonge Michiel de Ruyter.

Collectie Koninklijk Genootschap der Wetenschappen in bruikleen aan het Zeewes Maritiem MuZEEum

In de tweede helft van de jaren '40 maakte hij commerciële reizen naar Marokko en West-Indië. Het eerste land had zijn hart gestolen. Hij kwam er vaak en verkocht producten uit Europa en uit de gebieden in Zuid-Amerika. Hij raakte regelmatig slaags met de Barbarijse zeerovers die de havens van Marokko teisterden en wist daarmee de sympathie van de plaatselijke bevolking te winnen. In deze tijd trouwde De Ruyter voor de tweede keer met Neeltje Engels. Bij haar kreeg hij vier kinderen: Adriaen, Cornelia, Aaltje en Engel. Neeltje overleed in 1650.

Pensioen?

In 1652 trouwde hij met Anna van Gelder. Uit dat huwelijk werden twee dochters geboren: Margaretha en Anna. Michiel Adriaenszoon De Ruyter was 43 jaar en zeer vermogend vanwege de lucratieve overzeese handel die hij voor eigen rekening had opgezet. Hij woonde in Vlissingen en was daar een man van aanzien: opgeklommen uit de lagere klasse, gediend bij de Admiraliteit en rijk geworden door er zelf op uit te gaan en risico's te nemen. Het aantal zeegevechten waaraan hij had deelgenomen was beperkt en vele andere

kapiteins, commandanten, schout-bij-nachts en viceadmiraals overtroffen hem hierin. Sterker nog, na de dood van zijn tweede vrouw in 1650 had De Ruyter al het plan om het wat rustiger aan te gaan doen en - naast een koopmanschap vanaf de wal - te gaan rentenieren. In 1652 zou deze wens, mogelijk onder invloed van zijn derde vrouw Anna, in vervulling gaan.

De Eerste Engelse Oorlog die in 1652 uitbrak, gooide echter roet in het eten van de pensionado. De Zeeuwse Admiraliteit had dringend behoefte aan een sterke vertegenwoordiging in de zee-macht van de Republiek en verzocht De Ruyter om weer in dienst te treden, nu als commandeur, direct onder Witte de With, die de tweede man was onder admiraal Maarten Tromp. De Ruyter had direct succes: de schepen onder zijn commando versloegen tijdens de slag bij Plymouth een deel van de Engelse vloot. Dit was de eerste overwinning van de Republiek op Engeland.

Admiraal

Een jaar later was De Ruyter getuige van de dood van Maarten Tromp tijdens de slag bij Ter Heijde.

Michiel de Ruyter, zijn derde vrouw Anna van Gelder en de kinderen uit hun eerdere huwelijken omstreeks 1662. Olieverf op doek door Juriaan Jacobszoon.

Collectie Rijksmuseum

In de strijd om de opvolging tussen Witte de With en Jan Evertsen, was de belangrijkste politicus van de Republiek op dat moment, Johan de Witt, op het idee gekomen om Michiel de Ruyter te benoemen tot admiraal. De Ruyter, die het idee van een rentenierschap waarschijnlijk nog niet uit zijn hoofd had gezet, weigerde op dit aanbod in te gaan, het zou een te grote draai aan zijn leven geven en de vraag was of hij er geschikt voor was. Hij woonde nog steeds in Vlissingen en het accepteren van de benoeming zou een verhuizing naar Holland inhouden. Het militaire leven moet hem na deze gebeurtenissen waarschijnlijk toch zijn bevallen, want in maart 1654 accepteerde hij de functie van viceadmiraal bij de Admiraliteit van Amsterdam. Vanaf 1655 werd deze stad de woonplaats van het gezin. Tussen 1655 en 1665 bouwde hij tijdens zeeslagen met de Barbarijse zeerovers, de Zweden en de Engelsen, in deze functie zoveel militaire ervaring en reputatie op, dat zijn benoeming tot opperbevelhebber van de oorlogsvloot

van de Republiek een bijna natuurlijk vervolg op zijn loopbaan tot dan toe betekende.

In het jaar van zijn aanstelling vierde De Ruyter zijn 58e verjaardag. Zijn leeftijd was toen al veel hoger dan het gemiddelde van die jaren. Veel meeste mannen haalden de 40 niet eens. Voor de nieuwe admiraal brak er echter een nieuwe fase aan in zijn loopbaan. In deze fase zou hij zich definitief onsterfelijk maken omdat zijn aansprekendste successen juist toen werden behaald. Hij kreeg in 1665 meteen te maken met de nieuwe oorlog tussen de Republiek en Engeland die een paar maanden eerder was uitgebroken en waarvan de eerste zeeslag had geleid tot de benoeming van De Ruyter. Deze Tweede Engelse Oorlog, die tot 1667 zou duren, had haar kiemen in de strijd tussen de twee landen in West-Indië, met als inzet het bezit van de koloniën daar. De Ruyter voerde een nieuwe manier in van oorlog voeren op zee. Tot dan toe waren zeeslagen vooral chaotische

Zeeslag bij Plymouth (1652), kopergravure door Bastiaan Stopendaal.

Collectie Rijksmuseum

confrontaties zonder plan geweest en was succes of falen afhankelijk van de tientallen afzonderlijke gevechten van schip tegen schip en eskader tegen eskader.

De Ruyter kopieerde van de Engelsen het zogenaamde formatievaren en introduceerde een communicatiesysteem met vlaggen. Hij behaalde in deze oorlog successen, maar leed eveneens nederlagen. In juni 1666 won hij de Vierdaagse Zeeslag voor de kust van Vlaanderen, twee maanden later verloor hij de slag bij North Foreland, in het zuiden van Engeland. Tijdens een ander gevecht raakte de admiraal ernstig gewond nadat hij brandend lontmateriaal had ingeademd, maar herstelde zo snel dat hij spoedig in staat was om weer de zee op te gaan. In 1667 zou hij de beslissende nederlaag toebrengen aan de Engelsen. Bij de beroemde Tocht naar Chatham, waarbij de Nederlandse vloot via de Theems en de zijrivier Medway deze marinestad wist te bereiken om daar de Engelse vloot voor een deel te vernietigen en het vlaggenschip Royal Charles te veroveren en mee naar huis te nemen, maakte De Ruyter voor het eerst gebruik van het Korps Mariniers dat hij kort tevoren had opgericht.

In de Derde Engelse Oorlog, die begon in het rampjaar 1672, kon De Ruyter verder bouwen aan zijn reputatie als zeeheld. Hij had nog steeds de hoogste functie bij de zeemacht van de Republiek

en was in eigen persoon aanwezig bij de manoeuvres van de schepen en de eskaders. De overmacht was tijdens deze oorlog groot: de Engelsen werkten nauw samen met de Fransen en in het oosten van de Republiek dreigden de Duitsers binnen te vallen. Desondanks wist de admiraal meerdere keren de geallieerde vloot te beletten aan land te komen. Hij maakte hierbij niet alleen gebruik van zijn militaire inzichten, maar ook van de kennis die er was over de wateren voor de kusten van Holland en Zeeland en van de weersomstandigheden. Als blijk van waardering voor deze defensieve successen werd hij in februari 1673 door Stadhouder Willem de Derde, benoemd tot luitenant-admiraal-generaal. Deze wilde daarmee de wereld tonen dat De Ruyter niet alleen in functie, maar nu ook in titulatuur, de primus inter pares was onder de andere luitenant-admiraals. In zijn nieuwe functie werd De Ruyter regelmatig uitgezonden om leiding te geven aan missies en zelf mee te vechten.

Een roemrijk einde

Zo hielp hij in 1676 de Spanjaarden in hun strijd tegen de Fransen om Sicilië te behouden. Een missie die normaal gesproken in de geschiedenis van Nederland geen prominente plaats zou hebben gekregen om de eenvoudige reden dat ze vrij onbeduidend was. De vraag is zelfs gerechtvaardigd met welke reden de Staten-Generaal tot de beslissing was gekomen om de hoogste man

De Hollanders steken Engelse schepen in brand tijdens de Tocht naar Chatham, 20 juni 1667. Olieverf op doek door Jan van Leyden.

Collectie Rijksmuseum

Linkerpagina:

Portret van Michiel de Ruyter (1667), olieverf op doek door Ferdinand Bol.

Collectie Rijksmuseum

van de Nederlandse Marine uit te zenden naar een conflict dat voor het voortbestaan van de Republiek weinig te betekenen had. De zeeslagen werden niet echt door een van de strijdende partijen gewonnen hoewel er aan beide zijden veel slachtoffers vielen. De Ruyter kreeg het in deze periode wel voor elkaar dat het rooms-katholieke Spanje 26 gevangengenomen Hongaarse protestantse dominees vrijliet.

Monument voor Michiel de Ruyter in Debrechen, Hongarije (www.fds.doopsgezind.nl).

Admiraal Michiel de Ruyter raakt tijdens de zeeslag bij Agosta dodelijk gewond (1676). Staalgravure door Johann Wilhelm Kaiser. Collectie Rijksmuseum

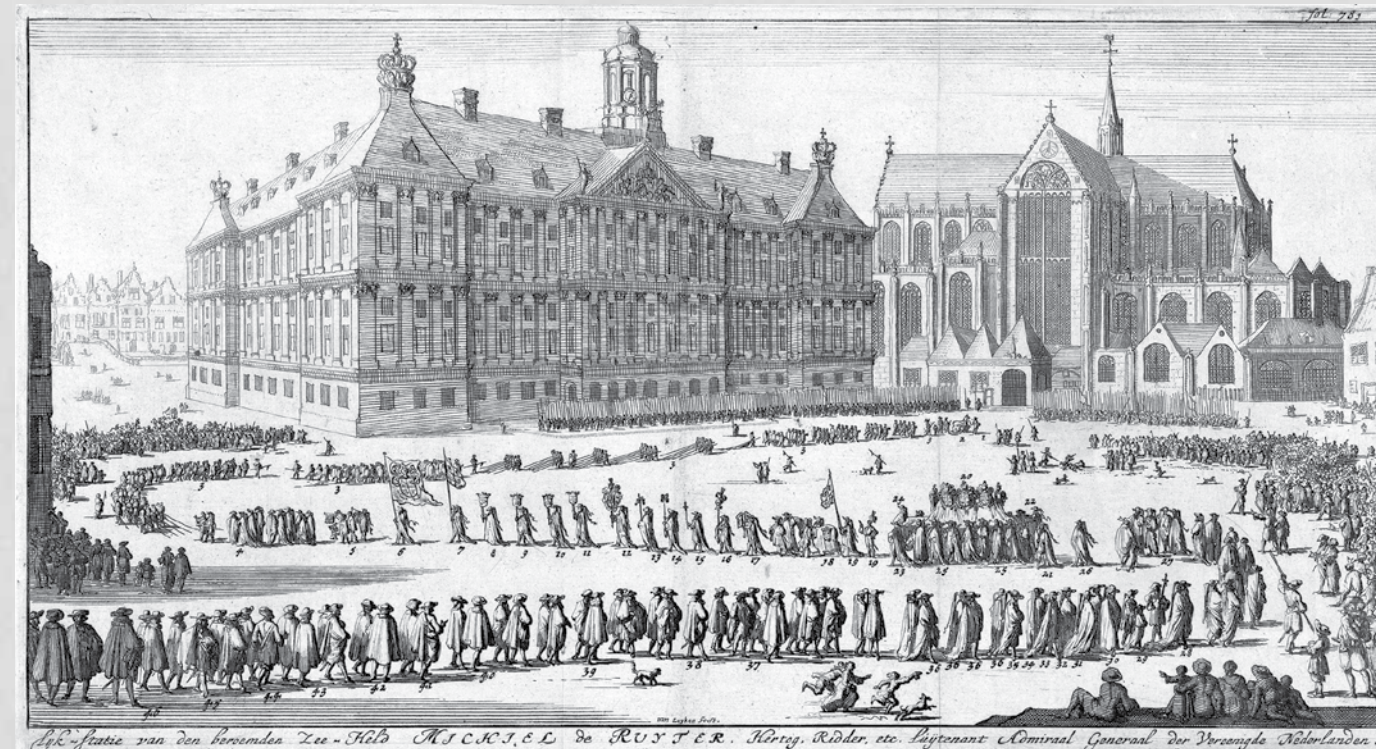
Tijdens de slag bij het Siciliaanse Agosta op 22 april 1676, raakte Michiel de Ruyter gewond door een kanonskogel die zijn beide benen raakte. Zijn rechterbeen werd aan boord geamputeerd. Een infectie van de wond werd hem een week later fataal. Hij overleed op 29 april 1676.

De zeeslag tegen de Fransen was al afgelopen op de dag dat De Ruyter werd geraakt. Toen de Franse admiraal Abraham Duquesne hiervan hoorde, besloot hij uit respect zich terug te trek-

ken. De Nederlandse luitenant-admiraal-generaal was in Frankrijk een legende. Later, toen het schip van De Ruyter met zijn inmiddels gebalsemde lichaam voorbij Frankrijk voer, liet de Franse koning Lodewijk XIV saluutschoten afvuren. Michiel Adriaenszoon de Ruyter werd op 18 maart 1677 begraven in de Nieuwe Kerk te Amsterdam. In 1681 werd hij herbegraven in een speciaal voor hem vervaardigd praalgraf in dezelfde kerk.

maar wat er zich daadwerkelijk afspeelde was uit het collectieve geheugen verdwenen. Tegelijk schreeuwt de voorstelling erom, juist vanwege de grote maritieme dynamiek, geduid te worden en lijken de ingrediënten daarvoor aanwezig. In deze korte beschouwing ligt de focus op wat we zien en hoe dit binnen het maritiem-historische narratief past.

De Ruyter en Napels

Hoewel elk jaar nog wel schilderijen met een interessante historische betekenis opduiken, gebeurt het slechts zelden dat een doek van dergelijke afmetingen aan de aandacht ontsnapt. Jan van Essens schilderij van een gecombineerde Spaans-Nederlandse vloot in de baai van Napels, ruim zes bij twee meter metend, moet alleen daardoor al de afgelopen eeuwen een blikvanger zijn geweest. Dat de indrukwekkende voorstelling desondanks onder het grote publiek onbekend is, heeft natuurlijk te maken met het feit dat het doek zich in privébezit bevindt, maar ook omdat de betekenis van de voorstelling in de loop der tijd aan de relatief schaarse hoeveelheid personen die het konden zien, niet meer bekend was. Natuurlijk zagen zij dat het Napels voorstelde en dat er van alles met schepen en scheepjes plaatsvond,

Wat zien we?

Om te bepalen welke gebeurtenis het panoramische schilderij verbeeldt en om te voorkomen dat voorbarige conclusies worden getrokken, is het zinvol eerst goed te kijken, te beschrijven en dan van lieverlee te begrijpen wat zich hier afspeelt, wanneer en waarom. De voorstelling lijkt immers niet op een willekeurig of alledaags tafereel, eerder een bijzondere gelegenheid met de vele grote en kleine en van kleurrijke vlaggen voorziene vaartuigen voor de stad Napels. Daarmee is de kous nog niet af. Evenzogoed is het van belang te achterhalen waar het schilderij vervolgens voor diende. Louter als illustratie van iets gedenkwaardigs dat zich ooit afspeelde, of is er een boodschap in besloten? Deze typische Veduta geeft ons een panoramisch zicht op de stad Napels zoals we dat kennen van verschillende andere schilderijen

Begrafenisstoet van Michiel de Ruyter (1677), gravure door Jan Luyken. Collectie Rijksmuseum

en prenten. Met rechtsboven de rokende Vesuvius, het kasteel van St Elmo op de hoge bergtop achter de stad en de havenconstructies en verdedigingswerken aan de kust. Het meest opvallend is de parade van schepen van allerlei soort die uitbundig hun vlaggen laten wapperen. Diverse sloepen of gondels met zonnetent, ogenschijnlijk met hoogwaardigheidsbekleders aan boord, maken dat het niet de weergave van een normale situatie is. Er moet sprake zijn van iets heugelijks, want naast de feestelijke uitdossing van de vaartuigen worden ook saluutschoten afgevuurd. Ondanks dat de schilder het picturale perspectief in dit verder fascinerende werk niet helemaal goed heeft getroffen, zien we de ontmoeting van twee groepen. Een overduidelijk Nederlandse groep én een die hier thuis is, getooid met vlaggen die tot het Spaans-Habsburgse Huis behoren. Een vriendschappelijke benadering, die aan de hand van de scheepstypen en de gevoerde vlaggen nader gespecificeerd kan worden.

Allereerst zien we varianten van zowel de Spaanse marine-vlag, waarop het koninklijke wapen is afgebeeld, sommige in combinatie met het Bourgondische rode kruis. Deze vlag werd door sommige Spaanse eskaders en door de Zuid-Nederlandse admiraliteit gebruikt en toont de verwantschap van de Habsburgse vorsten met die van Bourgondië. Deze vlaggen worden onder andere in de zeldzame manuscript-vlaggenboeken van rond 1670 geduid, zoals die in de Rijksmuseumcollectie. Het heldere rood, wit en blauw wordt nog steeds gebruikt als de nationale vlag van Nederland, in de periode van het schilderij een symbool van de onafhankelijke Nederlandse Republiek.

Vreemd genoeg lijkt de wind aan boord van het grote schip links vooraan uit verschillende richtingen te waaien maar dat komt de vlaggen ten goede en daar ging het misschien wel om. Men zou enkele Napolitaanse vlaggen, een dubbelkoppige adelaar of een draak in zwart, verwachten maar die zijn zo goed als afwezig. Het voorste

schip voert een witte vlag met onduidelijke versiering en een ander schip heeft ook een witte vlag met wat een tweekoppige adelaar lijkt. Omdat het Koninkrijk Sicilië en daarmee Napels tot het Spaanse Koninkrijk behoorden, zal daarin besloten liggen dat vooral Spaanse vlaggen werden gebruikt. Vanaf de stadstorens wappert dan ook de Spaanse vlag. Aan de kade is een schip met de Britse koopvaardijvlag te zien en mogelijk ook één met de vlag van de pauselijke staat.

Een andere manier om de voorstelling te duiden, is het determineren van de verbeelde schepen, zowel naar functie als herkomst. Typisch mediterrane marineschepen zijn galeien, die met of zonder wind konden varen, met riemen en slaven om deze te bedienen. Vanuit diverse posities zijn de galeien te zien. Grotere zeilschepen in het mediterrane gebied zijn galjoenen, grote schepen met twee dekken vol kanonnen, mooi bewerkte en beschilderde achterstevens en drie masten. Hun vorm is een duidelijke voortzetting van de

middeleeuwse slagschepen zoals we die van de oude iconografie kennen. Zoals verwacht zijn de galeien en de galjoenen getooid met Spaanse vlaggen. De Nederlandse oorlogsschepen op het schilderij lijken veel op hun Spaanse tegenhangers en hier vergiste Van Essen zich. De Noord-Europese marineschepen waren omvangrijker maar met relatief smallere bovendekken en dus een toelopend dwarsprofiel. De in Italië actieve en van oorsprong Zuid-Nederlandse schilder kreeg de opdracht waarschijnlijk nadat de Nederlandse schepen al uit de Baai van Napels vertrokken waren. Uit eigen waarneming kon hij deze dus niet goed in beeld brengen en kennelijk ontbrak het hem aan ander vergelijkingsmateriaal.

Langs de oorlogsschepen zijn nogal wat kleine vaartuigen, roeivaartuigen, te zien. De meeste van deze moeten bemand zijn geweest met een lokale bemanning en met opvarenden, die of nieuwsgierig waren naar wat er te zien was en daar deelgenoot van wilden zijn of, waarschijnlijk vooraan

De vloot van Michiel de Ruyter bij Napels in 1676. Olieverf op doek door Jan van Essen.

Particuliere collectie

het schilderij, een representatieve rol vervulden. Sommige van deze kleine vaartuigen waren bijboten die normaal op het dek van de grote schepen lagen en werden gebruikt voor het vervoer van mensen aan land en vice versa. We zien ze zowel Spaanse als Nederlandse vlaggen voeren. De wat grotere sloepen of gondels behoren tot het Spaanse kamp en hebben meest tenten op het achterste deel van het vaartuig, zowel tegen de zon als ter bevestiging van de status van de hoofdpersonen die ermee vervoerd werden. Op een van deze sloepen staat een tweetal trompetters en de kans is groot dat zich hier de belangrijkste persoon van het tableau bevindt, gezeten op het achterplecht. De identificatie van de schepen leidt dus vrij eenvoudig naar de conclusie dat een Nederlands eskader voor Napels was geankerd en daar officieel welkom werd geheten door de lokale hoogwaardigheidsbekleders en andere belangstellenden.

Détail van het schilderij door Jan van Essen, voorstellende de ontvangst van de vicekoning van Sicilië door Michiel de Ruyter voor Napels met de Spaans-Nederlandse vloot voor deze stad.

Datering van de voorstelling en wat deed de Nederlandse vloot in de Italiaanse wateren? Om te begrijpen naar welke gebeurtenis we meer in het bijzonder kijken, is het belangrijk de voorstelling te dateren. Een beetje kip en ei dus. Het dateren van dit soort scenes is vaak een hachelijke zaak en leidt al snel tot kringredanaties. Het foutief dateren kan tot verkeerde conclusies leiden over wat we zien en dan kost het moeite de feiten niet naar de gewenste uitslag om te buigen. Andersom geldt dit evenzogoed, het toewijzen aan een foutieve gebeurtenis leidt tot een verkeerde datering met allerlei ongewenste gevolgtrekkingen. In veel gevallen is een ets, tekening of schilderij niet

gedateerd, zodat we afhankelijk zijn van indirect bewijs om een datering vast te stellen. Typologie van de afgebeelde kenmerken, zoals de schepen op het doek of de mate van stadsplanning, kan helpen om er een datum aan te geven, maar andere gegevens kunnen eveneens bijdragen aan een nadere datering. Bijvoorbeeld de periode waarin een kunstenaar actief was en zijn of haar aanwezigheid op de afgebeelde plaats. Een ander nuttig instrument is de herkomst van een voorwerp en het herleiden ervan tot de oorspronkelijke eigenaars. In het geval van Van Essens schilderij hebben we enkele duidelijke aanwijzingen voor de datering. We weten dat Jan van Essen in Napels woonde en werkte tussen circa 1670 en zijn dood in 1684. Het meest opvallende kenmerk op het schilderij, de omvangrijke vloot met veel Spaanse en Nederlandse slagschepen, stelt ons in staat de gebeurtenis nog scherper te bepalen. Binnen het tijdvak van Van Essens actieve periode in Napels, vond de zogenaamde 'Frans-Spaanse' en de 'Frans-Nederlandse Oorlog' plaats.

Na de oorlog die voor de Republiek met het Rampjaar in 1672 uitbrak, vonden er verschillende gevechten tussen de twee landen over de hele wereld plaats. Het was voor de Republiek een jaar van complete tegenspoed, waarin de Fransen een groot deel van het land bezetten. Uiteindelijk hielden de Nederlanders stand en de Vrede van Nijmegen in 1678 maakte een einde aan de vijandelijkheden. In de loop van de periode van deze internationale spanningen werden bondgenootschappen gesmeed en sloten de Nederlanders zich aan bij de Spanjaarden in hun strijd tegen de Fransen. Tussen 1676 en 1678 was deze strategische samenwerking gericht op het herstel van de Spaanse overheersing in de stad Messina op Sicilië, dat zich met steun van Frankrijk aan het Spaanse gezag had onttrokken. De Staten-Generaal gaf luitenant-admiraal-generaal De Ruyter de opdracht de – niet optimaal uitgeruste – vloot te leiden tegen de Fransen in de Zuid-Italiaanse wateren. De Ruyter had weinig fiducia in de operatie, maar gehoorzaamde. Dat hij als opperbevelhebber de expeditie met een relatief klein deel van de oorlogsvloot moest aanvoeren, was opmerkelijk, meestal werden dergelijke opdrachten aan lagere vlagofficieren toevertrouwd. Om te bepalen wanneer de voorstelling plaatsgreep en wat getoond is, dient inzicht in de vlootbewegingen te bestaan. Hieruit blijkt dat de Nederlandse schepen in deze jaren tweemaal voor Napels

hebben gelegen, beide keren in 1676. Eénmaal na het eerste fysieke treffen met de Fransen en na afloop van alle vijandelijkheden, voordat de vloot terugkeerde naar de Republiek.

Het verloop van de gehele expeditie bleek uiteindelijk in militair opzicht niet succesvol en dat had te maken met de te geringe omvang van de Staatse vloot en de terughoudendheid van Spaanse zijde. Het eerste treffen, in aanwezigheid van één Spaans oorlogsschip tegenover 18 Nederlandse en 4 branders, 8 snauwen en enkele victualieschepen van deze zijde, vond plaats ter hoogte van de berg Stromboli bij Messina op 8 januari 1676 en eindigde in een gelijkspel. Ondanks een groot krachtsverschil in aantallen kanonnen en opvarenden betekende dit voor De Ruyter een voorlopig acceptabel resultaat. Messina was er echter niet mee ontzet. Op 9 januari sloot een Spaans eskader aan bij het Nederlandse en volgens diplomatieke overeenstemming viel het opperbevel daarmee de Spanjaarden toe, tot groot ongenoegen van De Ruyter die zich kon beroepen op veel meer ervaring. Inmiddels was de samenwerkingsovereenkomst, die voor zes maanden was getekend, afgelopen en De Ruyter nam het besluit koers naar de Republiek te zetten aangezien er geen brieven uit Den Haag waren binnengekomen waaruit verlenging van de expeditie zou blijken. De vloot zeilde richting Livorno met de idee daarvandaan tegelijk de terugkerende handelsvloot uit Smyrna te konvooiëren maar kreeg halverwege dan toch eindelijk een Haags bericht van een vooruitgesneld schip. Hieruit bleek dat de expeditie nog niet ten einde was, hoewel de

verlenging nog niet officieel was beklonken. Maar zoveel was duidelijk: het avontuur duurde nog even voort. Voor de broodnodige aanvulling van de voorraden levensmiddelen werd hem bevolen richting Napels koers te zetten, waar hij op 10 (volgens de Nederlandse bronnen op 11) februari 1676 aankwam. Over de gebeurtenissen op de rede van Napels zijn we vervolgens door zowel Nederlandse als Spaans-Napelse bronnen redelijk goed ingelicht.

Hoog bezoek en tegenbezoek

De Ruyters eskader met dertig schepen arriveerde voor Napels terwijl daar de jaarlijkse carnavalsfestiviteiten plaatsvonden. De stad, die als een tapijt tegen de omliggende bergen lag uitgeveid, moet indruk op hem hebben gemaakt. Andersom zal het verschijnen van de vloot, inmiddels uitgebreid met de Spaanse schepen, ook indruk hebben gemaakt op de lokale bevolking. Met name de onderkoning van Napels, Fernando Joaquín Fajardo, markies de los Vélez, zal verheugd zijn geweest. Het eskader bood immers uitzicht op het verdrijven van de opstandelingen in Messina en, in groter verband, op het inperken van de Franse invloedssfeer. Na aankomst zond De Ruyter een scheepsboot met een officier aan boord om eer te gaan bewijzen aan de onderkoning. De ontvangst in het paleis was hartelijk. Daarop werd Don Antonio Amaldia, luitenant-generaal naar de *Eendracht* afgevaardigd om de wederkerigheid te tonen en ongetwijfeld ook om de intenties van de vloot te bespreken. Als eerbetoon werd daartoe van alle schepen een eresaluut afgevuurd, dat beantwoord werd met het koninklijk saluut vanaf het Castillo Nuevo.

De volgende ochtend bracht de onderkoning zelf een plechtig tegenbezoek met de koninklijke gondel en in gezelschap van onder andere generaal Don Vincente Tuttauila, markies van Santo Crispiero en Don Fabritio del Rossi, luitenant-generaal van een cavalerie-eenheid. Het Napolitaanse verslag van het bezoek geeft een levendig beeld van de ontmoeting en beschrijft hoe De Ruyter bovenaan de touwladder het gezelschap hielp om naar boven te klimmen. Op het achterschip was een grote tafel met daarop een groen tapijt erop klaargezet en voor de onderkoning stond een ronde stoel klaar. Aan de andere zijden van de tafel namen de overige leden van het bezoek en uiteraard De Ruyter zelf plaats. Tot de vaste beleefdheidsrituelen behoorde het uitbrengen

Geaquarelleerde koninklijke Spaanse vlag uit een manuscript-vlaggenboek 'Les Pavillons et Les Eten-dars Des Mers Suivant La diversité des Nations' door J. Moutton (1673-1677).

Collectie Rijksmuseum

Degen met vierkantige kling en sierlijk gevest van bloedkoraal met zwartleren schede met koperen punt en riemhaak, eveneens van bloedkoraal. Op 13 januari 1676 te Napels geschonken aan De Ruyter door de vicekoning van Sicilië.

Collectie Rijksmuseum

van een heildronk, waarbij een strikte hiërarchie werd gevolgd. Als eerste werd gedronken op de Spaanse koning en koningin en daarna op de prins Van Oranje, de vloot, de handhaving van de vredelievende samenwerking tussen Spanje en de Republiek, op Michiel de Ruyter en ten slotte op de onderkoning. Bij elke toost die De Ruyter bracht sloeg hij op een bel en werden vier kanonnen afgevuurd. Met dit gebulder werden de heilwensen kracht bijgezet en was het heinde en verre duidelijk dat aan boord iets bijzonders plaatsvond.

Na een uur kwam een einde aan de ontmoeting, die vooral uit het uitwisselen van beleefdheden had bestaan. Het verslag geeft aan dat de onderkoning werd 'neergelaten' (getakeld?) vanwege de aanzienlijke hoeveelheid ingenomen wijn. De Ruyter daalde de touwladder af en deed de onderkoning tot aan de laatste trede uitgeleide. Na een dergelijk bezoek volgde altijd een tegenbezoek en dat vond de tweede dag plaats. De onderkoning had zijn staatsiegondeel gezonden om De Ruyter op te halen en aan land stond een rijtuig met zes paarden klaar, een grote eer. Zijn gevolg moest genoegen nemen met minder paarden. Tijdens de tocht weerklonk wederom een uitgebreid eresaluut van de transen van het Castillo Nuevo. Voor het paleis ontving de onderkoning het gezelschap van De Ruyter met zijn vlagofficieren met alle égards en vlagvertoon. De ontmoeting had plaats in de galerij, waar De Ruyter in het midden mocht zitten. De Neder-

landse consul trad op als vertaler en bleef al die tijd staan. Het Nederlandse gezelschap sloeg de aangeboden 'sorbetta' af en gaf de voorkeur aan witte wijn. Tijdens dit overleg kreeg De Ruyter officieel toestemming om een nieuwe poging te doen Messina te ontzetten. Bovendien, en dat ontbreekt in de Napolitaanse beschrijvingen van De Ruyters verblijf in de stad, beijverde deze zich voor de eerder tevergeefs bepleitte vrijlating van 26 Hongaarse (protestantse) predikanten, die op de galeien dwangarbeid moesten verrichten. Het was strategisch een gunstig moment, het voortbestaan van het koninkrijk Sicilië en Napels stond op het spel en De Ruyters vloot was de reddende engel. De gevangenen werden na bijna een jaar gevangenschap vrijgelaten, een gegeven dat tot op de dag van vandaag in Hongarije en Nederland herdacht wordt. Na afloop van het bezoek volgde een omhelzing van de beide hoofdrolspelers en bij deze gelegenheid gaf de onderkoning aan De Ruyter de met diamanten bezette commandostaf en een rijkversierde degen, die uiteindelijk hun plaats in de collectie van het Rijksmuseum hebben gevonden.

De andere Nederlandse afgevaardigden kregen een gouden ketting. Met deze geschenken benadrukte de onderkoning zijn dankbaarheid aan de Republiek en De Ruyter cum suis. Ook de hoop op de goede afloop kwam ermee tot uitdrukking. Hoewel zeer prestigieus, waren aanzienlijke geschenken in het diplomatieke verkeer op dit niveau niet ongewoon in deze periode. Het Nederlandse gezelschap begaf zich vervolgens te voet naar de havenkant om weer aan boord van de gondel te stappen. Na munitie en proviand te hebben ingeslagen, vertrok de gecombineerde vloot op 19 januari richting Palermo op Sicilië om zich daar aan te sluiten bij een eskader Spaanse schepen en op zoek te gaan naar de vijandelijke vloot. Na de nodige reparaties zette de vloot op 14 maart koers naar Messina, inmiddels vergezeld van een Spaans eskader onder leiding van de viceadmiraal-generaal don Francisco Pereire Freire de la Zerda. Het beleg mislukte, mede als gevolg van de aanwezigheid van een gunstig gelegen Frans eskader, maar verder was er een storm die de slagorde verstoortte. Vervolgens werd besloten het door de Fransen bezette Agosta te ontzetten. Aanhoudende stormen vrijdedden het voornemen waarna bericht werd ontvangen van het in zee steken van de Franse vloot.

In het zicht van de Etna, had op 22 april het volgende treffen met de Fransen plaats. De hevige strijd bleef weer onbeslist maar het leidde tot de vroegtijdige dood van De Ruyter aan boord van het vlaggenschip *De Eendracht*. Het commando werd overgenomen door viceadmiraal Gerard Callenburg die de verantwoordelijkheid kreeg om de expeditie voort te zetten, met het inmiddels gebalsemde lichaam van De Ruyter aan boord. Na weken gekruist te hebben, troffen de vijandelijke vloten elkaar vervolgens tijdens een in Nederland minder bekende zeeslag op 2 juli 1676. Het was een verrassingsaanval van de Fransen op de geallieerde vloot in de baai van Palermo, die mede door gebrek aan samenwerking tot een significante nederlaag leidde. Zowel de Spanjaarden als de Nederlanders verloren verschillende schepen en moesten zich terugtrekken. De vloot verwoogde zich op 20 augustus voor de tweede keer bij Napels waar deze met de bescherming van de stadskanonnen in de rug, kon bijkomen en de instructies van de Staten-Generaal kon afwachten.

Commandostok bedekt met een laag schildpad met verguld koperen knoppen, ingelegd met turquoisen en diamanten. Op 13 januari 1676 te Napels geschonken aan De Ruyter door de vicekoning van Sicilië.
Collectie Rijksmuseum

Brieven van viceadmiraal Callenburgh geven een overzicht van de schepen die deelnamen en melden bovendien dat de vloot tot 4 oktober in de baai van Napels voor anker bleef liggen. Daar arriveerde ook een Nederlands hulpeskader onder bevel van Philips van Almonde die het commando van Callenburg overnam. De expeditie was door de Staten afgelast en werd naar huis bevolen.

Zeeslag bij Messina/Stromboli op 8 januari 1676 tussen de gecombineerde Spaans-Nederlandse vloot onder Michiel de Ruyter en een Franse vloot onder Abraham Duquesne. Nieuwsprent uitgegeven door M.W. Doornick in Amsterdam (1676).
Collectie Rijksmuseum

Pas in januari 1677 kwam de vloot – ijsvorming maakte de doorvaart onmogelijk – in Nederland aan, met het lichaam van De Ruyter aan boord. Een officiële ontvangst aan boord van het vlaggenschip of in het paleis van de onderkoning vond nu niet meer plaats en ook ontbreken aanwijzingen voor festiviteiten, waartoe bepaald geen aanleiding was. Op verzoek van de Spaanse koning voer in maart 1678 een Nederlandse vloot naar Cádiz om het land te helpen in zijn voortdurende strijd met de Fransen die Spanje hun heerschappij probeerden op te leggen. De vloot hielp bij het vervoer van soldaten naar Barcelona en voer enkele maanden langs de Spaanse kust. In september 1678 keerde de vloot terug naar Nederland. Ze was niet voor anker gegaan bij de baai van Napels of ergens anders langs de kust van Italië.

Datering

Met dit kalendarisch-historische overzicht zijn de ingrediënten voor een precieze datering van het schilderij voorhanden. Op twee momenten lag in deze jaren een gecombineerd Nederlands-Spaanse vloot voor Napels, beide in 1676. De eerste keer tussen 10/11 en 19 januari en daarna tussen 20 augustus en 4 oktober, elk met een eigen karakter. In januari met een feestelijke ontvangst in de hoop op herstel van de oude orde en het verslaan van de Franse vloot, en in de nazomer/herfst met een aantal onbestemde zeeslagen, een nederlaag achter de rug en zonder uitzicht op het behalen van het gewenste resultaat. En bovendien met het lijk van De Ruyter aan boord van de *Eendracht*. Het leidt tot de conclusie dat de voorstelling in januari 1676, en meer precies op 12 januari plaatsvond, de dag van het bezoek van de onderkoning aan De Ruyter. Het Nederlandse schip dat prominent linksvoor is afgebeeld, kan haast niet anders dan het vlaggenschip *De Eendracht* zijn, aan boord waarvan de ontvangst plaatsvond en langs de boeg waaraan we de touw ladder zien bungelen. De grote gondel die in de richting van dit schip vaart zal dan de onderkoning en zijn gevolg hebben vervoerd, getooid met forse koninklijke vlaggen. In de andere gondels en sloepen worden de leden van zijn gevolg vervoerd, terwijl allerhande andere belangstellenden ook het water hebben gekozen om dit schouwspel mee te maken. De galeien met rode vaandels worden in de Spaanse bronnen met naam genoemd: *San Antonio*, *San Fernando* en *San Genaro*, met op de achterschepen de gepolychromeerde beelden van de heiligen,

aan wie de schepen hun naam ontleenden. De galei met het rode vaandel en het witte kruis met de tekens van Christus' lijden is de *Cuatralba*, van waaruit de galeien gecommandeerd werden. Hoewel de gevechten een teleurstellende afloop hadden en zeker niet van doorslaggevend belang waren, gaf de dreiging ervan de geallieerden, in januari 1678 vergezeld door de Engelsen, een hefboom in handen die bijdroeg tot de positieve uitkomst van het vredesverdrag van Nijmegen. De Fransen verlieten als gevolg hiervan Messina, dat weer onder Spaans bestuur kwam.

Zeldzame voorstelling

Het Rijksmuseum bezit een interessante collectie over de Nederlandse maritieme prestaties in de vroegmoderne tijd en de functionarissen die daarbij een rol hebben gespeeld. Historische verzamelingen kenmerken zich door de focus op de successen van het land waar deze tot stand zijn gekomen, in het bijzonder op de veld- en zeeslagen die werden gewonnen en de economische welvaart die daarmee al dan niet werd verworven. De verbeelding van een ten tijde van de Republiek verloren zeeslag zal je niet zo snel van de hand van een Nederlandse schilder vinden. Die schilderijen vind je in het land van de overwinnaar en vice versa. Aan het Nederlandse aandeel in de acties in de Siciliaanse wateren rond 1675-1676 is op een enkele prent na, vrijwel geen schilderij gewijd. De reeks zeeslagen en schermutselingen tegen de Fransen worden niet beschouwd als een grote verdienste waarop iets of iemand zich zal hebben beroemd. Overtuigende winst werd niet geboekt, sterker nog, één van de slagen liep vrij desastreus af en bovendien leidde de expeditie tot de vroegtijdige dood van de beroemde luitenant-admiraal-generaal, Michiel de Ruyter. Dat hij de heldendood stierf, heeft in belangrijke mate bijgedragen aan de roem en de nagedachtenis van 'Bestevaer', maar in zijn tijd was het geen gebeurtenis om te koesteren en in beeld te brengen. Schilderijen over het onderwerp ontbreken in Nederlandse collecties, deze verschenen pas in de loop van de negentiende eeuw, toen het sneuvelen van De Ruyter onderdeel van het heldennarratief (verhaal) was geworden. Dat dit imponerende schilderij, met De Ruyters vloot in 1676, nu aan het licht is gekomen, is redelijk uniek en biedt een goede aanleiding voor nader onderzoek en publiek engagement. Met het tentoonstellen in de Middelburgse Oostkerk werd daartoe de eerste aanzet gegeven.

Waarom geschilderd?

Het meest opvallende kenmerk van het schilderij is de grootte: 5,64 meter breed en 2,10 meter hoog. En het kan zelfs nog groter zijn geweest, want het lijkt erop dat aan de linkerkant een gedeelte is weggesneden. Het is duidelijk dat een dergelijk schilderij niet in normale woonvertrekken kon worden opgehangen. Alleen paleizen en officiële gebouwen konden zo'n stuk huisvesten. Het had een grote zaal nodig, niet alleen om voldoende ruimte te vinden maar ook om het enige afstand tot de toeschouwers te geven. Een plek waar ambtenaren bijeenkwamen, bezoekers werden ontvangen en gasten onder de indruk konden raken van de grootsheid van dit kunstwerk. Het laten vereeuwigen van het bezoek van de onderkoning aan De Ruyter was van grote symbolische betekenis. De aanleiding voor de zeeslagen en dit schilderij was niet alleen het behoud van de stad Messina, er stond veel meer op het spel. Het ging om de macht in heel Italië en de Tyrreense Zee en om het binnen de Spaanse invloedssfeer houden van het koninkrijk Sicilië. De boodschap die het schilderij vertelt, is dat Napels niet alleen nauwe banden had met Spanje, maar ook geallieerd was met een machtige maritieme natie, de Republiek. Het schilderij is in dit opzicht een symbool van deze drievoudige alliantie als waarschuwing aan anderen om zich niet te mengen in de Spaanse heerschappij. De uitdossing van de schepen moest de grandeur van de staat verbeelden en daarmee de autoriteit benadrukken. Daarmee is het ook één grote selfkick, die het zelfbewustzijn vergrootte.

Een andere versie

Dat schilderijen van de expedities en het randgebeuren daar omheen bestonden, wisten we eigenlijk al wat langer. Een kleinere versie van het schilderij van Jan van Essen werd in 2000 geveild op de veiling van Franco Semenzato en belandde in het Museo de la Certosa di San Marino in Napels. Het geeft dezelfde gebeurtenis weer met enkele verschillen in de setting van de schepen, maar het hele idee is hetzelfde: Spaanse en Nederlandse schepen verenigd in de baai van Napels. Het is vooralsnog onbekend of het kleinere schilderij een 'modello' was voor het grotere schilderij of dat Van Essen twee keer een opdracht kreeg. Nader onderzoek zal hier wellicht duidelijkheid in creëren. Van Essen heeft meer werk in Napels geschilderd. In het Nationaal Museum Brukenthal in Roemenië hangt een veduta van Van Essen,

die eveneens de skyline van Napels verbeeldt. De voorstelling is een andere dan de hier behandelde. Geen enkel Nederlands schip valt op dit doek te bekennen.

Geboetseerd portret van de gesneuvelde Michiel de Ruyter door Rombout Verhulst, studie voor het grafmonument in de Nieuwe Kerk te Amsterdam (circa 1677-1681). Collectie Rijksmuseum

Literatuur

- Antonelli, A., *Cerimoniale del vicereyno spagnolo e austriaco di Napoli 1650-1717*. Napels, 2012.
- Brandt, G., *Het leven en het bedrijf van den Heere Michiel de Ruyter*. Amsterdam, 1687.
- Druenen, P.G. van, Vissers, Kapers, *Arbeiders. Vlissingen 700 jaar stadsrechten. Vlissingen*, 2015.
- Herrero Sánchez, M., *El acercamiento hispano-neerlandés (1648-1678)*. Madrid, 2000.
- Jonge, J.C. de, *Geschiedenis van het Nederlandsche Zeewezen*. Derde deel, tweede stuk, Amsterdam, 1837.
- Prud'homme van Reine, R., *Rechterhand van Nederland. Biografie van Michiel Adriaenszoon de Ruyter*. Amsterdam/Antwerpen, 2021.
- Ribot Garcia, L., *La Monarquía de España y la Guerra de Mesina (1674-1678)*. Madrid, 2002.
- Sint Nicolaas, E., 'A Diplomatic Gift Full of Surprises: The weapon rack of Cornelis Tromp and other "exotic" arms belonging to Tromp and Michiel de Ruyter'. In: Thom Richardson, *East Meets West, Diplomatic Gifts of Arms and Armour between Europe and Asia, proceedings of the Royal Armouries conference held at H.M. Tower of London*. Leeds, 2014.